

ROLANDAS BARTKUS

Kauno technologijos universitetas, Lietuva
Kaunas University of Technology, Lithuania

TIKROVĖS IMPLOZIJA HIPERTIKROVĖJE

Implosion of Reality in Hyperreality

SUMMARY

This article discusses the collision of reality and hyperreality. The author develops the concept of this collision by using categories of modality and time. Also, properties of artificiality, virtuality and closed reality are considered. The distinction between the viewpoints of determinism and free will (decision, responsibility) is analysed. A rational scientific-technical approach which pretends to provide a total explanation shows itself through technological forms. The approach creates the semblance that the whole of reality is created by human beings. The dictate of hyperreality questions not only the possibility of being *in* reality but also the being *of* reality. This article seeks to unmask this impression: to reveal the genesis of the implosion of reality in hyperreality, to grasp the beginnings of this phenomenon and to show the way back to reality.

SANTRAUKA

Šiuo straipsniu apmąstoma tikrovės ir hipertikrovės sandūra. Jos samprata plėtojama pasitelkiant modalumo ir laiko kategorijas, svarstant dirbtinumo, virtualumo, užbaigtosios tikrovės peripetijas. Analizuojama determinizmo ir laisvos valios (apsisprendimo, atsakomybės) požiūrių perskyra. Į totalumą pretenduojanti racionalistinė mokslinė-techninė prietis, besiskleidžianti technologiniais pavidalais, sukuria regimybę, kad visa tikrovė padaryta žmogaus. Mūsų dienų hipertikrovės diktatas kvestionuoja ne tik buvimo tikrovėje, bet ir tikrovės buvimo galimybę. Šiuo straipsniu siekiama demaskuoti tokį įspūdį – atskleisti tikrovės implozijos hipertikrovėje genezę, užčiuopti šio reiškinio ištakas ir parodyti į tikrovę grąžinantį kelią.

ĮVADAS

Dažnai *tikrovės* sąvoka vartojama ta pačia reikšme kaip ir *realybė*, tačiau tiek morfologinė, tiek etimologinė prietys pasiūlo naujų pamąstymų. Kalbant lietuviškai, *tikrovės* sąvoka siejasi su *tikrumo* ir *tikrinimo* terminais, *tikrumas* savo ruož-

RAKTAŽODŽIAI: tikrovė, hipertikrovė, modalumas, laikas, atvertis.

KEY WORDS: reality, hyperreality, modality, time, opening.

tu – su *įtikinimu, įsitikinimu, tikimu, atsitikimu, netgi nuosavumu ir saviškumu*. Tokia tikrovės sampratos plėtotė koreliuoja su lotyniška *certitudo* sąvoka, išsakančia karteziškąjį pažinimo *tikrumo, akivaizdumo* siekį – tikrovės tikrinimo, įsitikinimo principą (Bingelis 2012: 29; Bartkus, Bingelis 2012: 30). Rusų kalba *действительность* (tikrovė) gimininga žodžiui *действовать* (veikti). Būtent lotyniškai *actio* reiškia veikimą, o *actus* verčiama kaip tikrovė. Angliškas tikrovės terminas *reality* sietinas su lotyniškais žodžiais *res, realis* (daiktas, daiktiškas, tikras). Georgo Hegelio istorijos filosofija (pastovumo ir kismo, vienybės ir įvairovės įtampa – dinamika, dialektika) kaip tik pabando parodyti, kad *tikrovė* savyje apjungia *realybę* ir *aktualybę* išreikšdama dar Aristotelio įvardintą potencijos aktualizaciją kaip judėjimą. Šiandien mokslai patvirtina, kad nejudėjimas, rimtis yra tik atskiras judėjimo atvejis, stebimas ne absoliučiai, bet tam tikru atžvilgiu, kitaip tariant, reliatyviai.

Modalumo kategorijos perspektyva atskleidžia, kad *tikrovėje galimybės* tuo pat metu yra ir *būtinės*, kitaip tariant, joje *galimybės* ir *būtinybės* sritys sutampa. Beje, būtinybė visada išlieka būtinybe, o galimybė pasireiškia tam tikru laiku (kada nors), ir tai, kas vyksta (dabar), yra tikrovė. Šį metafizinį principą iliustruoja fizikinis pavyzdys. Nuožulniaja plokštuma pradeda riedėti cilindras, kai pašalinama jo kelyje esanti kliūtis. Būtinybė yra gravitacijos dėsnis, kūnas jo veikiamas visada. Dėl plokštumos nuožulnumo cilindras būtinai turėtų riedėti, bet yra kliūtis, kuri jį stabdo. Tokia yra tikrovė. Kadangi egzistuoja galimybė pašalinti kliūtį, tikrovė gali pasikeisti. Kai kliūtis pašalinama, kūnas pajuda – pasikeitus galimybės ir būtinybės santykiui, tikrovė keičiasi. Taigi tikrovėje, kuri tęsiasi laike ir erdvėje, visuomet tam tikru būdu sutampa galimybės ir būtinybės sąlygos, o joms pasikeitus, t. y. joms sutampant jau kitu būdu (kitokiais parametrais), keičiasi ir tikrovė.

DETERMINIZMAS IR UŽBAIGTOJI TIKROVĖ

Keletas įvadinių svarstymų parodo, kad tikrovė pasireiškia kaip *santykis*. Mėginant tikrovę suprasti – ją tiriant, aprašant ir aiškinant, – šiame santykyje neišvengiamai dalyvauja pats subjektas. Akcentuojant deterministinį (lot. *determinare* – apibrėžti) galimybės ir būtinybės sąlygų pobūdį, teigiant, kad vienaip ar kitaip šis derinys jau nulemtas, o subjektas paklūsta tai pačiai universaliai funkcijuojančiai gamtinių priklausomybių sistemai, galima prieiti prie „užbaigtosios tikrovės“ vaizdo, kurį siūlo Thomas

Hobbesas. Priežastingumas, mechanicizmas pateikia dėsninę tikrovės apibrėžtumą, leidžiantį numatyti ir modeliuoti tikrovę¹. Martinas Heideggeris pagrįstai baiminasi, kad bet kuri pozityvistinė–techninė prietis padiktuoja tokį pasaulėvaizdį. Negailestingo tikrovės eksploatuotojo, eksperimentinės gamtotyros vykdytojo nuostatai priešinama kontempliatyvaus, atsakingo tikrovės stebėtojo, teoretiko (senąja šio žodžio prasme) arba menininko laikysena. Deja, determinizmas, kitaip tariant, pozityvizmas ir scien-

tizmas, bet kurį jo ideologijai prieštaraujantį pasirinkimą „sugauna“ į tą pačią universalią sistemą, juos racionalizuodamas – mokslinius–techninius aprašus pritaikydamas tokiems reiškiniams kaip atsitiktinumas, neapibrėžtumas, nesuderinamumas, prieštaringumas, kūrybiškumas, tikėjimas. Nors Immanuelis Kantas yra nurodęs neempirines empirinės tikrovės patyrimo galimybių sąlygas, laisvojo priešastingumo principą, vis dėlto „gamtos tardymo“ legitimavimas praktiškai pritaria Hobbeso idėjoms. Metodologines „užbaigtosios tikrovės“ prielaidas atrandame René Descartes’o filosofijoje, tiesa, ginančioje metafizinius principus, bet juos uoliai taikančioje gamtos mokslui ir kartu pripažįstančioje maštan-

čio subjekto (*ego cogito*) svarbą. „Žingsnis po žingsnio įvyksta esminės naujųjų laikų slinktys. Metodologiniams ieškojimams užgožiant pačios tiesos ilgesį, esmėžiūrą (eidetiką) keičia funkcinis (techninis) žvilgsnis, teocentrinę orientaciją – antropocentrinę (antropotechninę) nuostata. Mokslinis žinojimas nukreipiamas į žmogaus aprūpinimą užvaldant gamtą“ (Bartkus 2018: 40). Tai, kas jau seniai (antikais laikais) slėpėjo po intuicijos ar nuojautos uždanga, išsiskleidė ir eksponentiškai gausėja technologiniais pavidalais. „Kiekvienas medis pažįstamas iš vaisių“ (Lk 6, 44). Deterministinio santykio su tikrove vaisiai akivaizdūs – pati tikrovė kalba apie save, kai patiriame antropotechninių darinių mastą.

HIPERTIKROVĖ

Virtualybės sferai priskiriami tokie reiškiniai kaip veidrodinis atspindys, sapnas, fantazija, pasakojimas, knyga, vaidinimas, kino filmas. *Virtualus* (lot. *virtualis*) – netikras, tariamas, galimas, nerealizuotas praktikoje arba vienaip suprantamas ir kitaip realizuojamas². *Virtualioji tikrovė* (kompiuterijos sąvoka) suprantama kaip techninėmis priemonėmis sukurta aplinka, neatitinkanti fiziškai egzistuojančios tikrovės arba dirbtinai ją išplečianti, o informacijų technologijų vartotojui sukurianti tikrovės iliuziją³. Tėvas Marie Dominigue’as Philippe’as OP įvardija esminį virtualybės kuriamos iliuzijos aspektą: joje „vystomas galimybių laukas, o kadangi galimybės kone begalinės, jose žmogus ir paklysta“ (Philippe 2009: 69). „Grynoji“ (atsieta nuo tikrovės) *galimybė* (gebėji-

mo – lot. *potentia*, gr. *dynamis* – prasme) „prisistato kaip pati tikrovė, joje pradingsta galimybės ir būtinybės skirtumas ir pats pagrindas kalbėti apie būtinybės ir galimybės sąlygas, tuo pačiu ir apie tikrovę“ (Bartkus 2018: 47).

Jeanas Baudrillard’as teigia: „Dabar pasitelkus modelius generuojama tikrovė, neturinti nei kilmės, nei realybės: tai *hipertikrovė*“ (Baudrillard 2002: 7; kursyvas mano, – R. B.). Tikrovė jau ne tik „užbaigiama“, bet perkelta į virtualų pasaulį „gyvena“ virtualų gyvenimą, kuris kartojasi daugybę kartų ir įvairiais būdais, daugybe parametru išsiplėsdamas iki normaliu protu nesuvokiamų ribų, kaskart iš naujo virtualiai kuriamas, naikinamas ir atkuriamas. Panaikinama pradžia ir pabaiga, gyvenimo ir mirties perskyra. Beveik visiškai tikrovės ir jos

simuliacijos modelių susiliejimas paradoksaliai didina „užbaigtos tikrovės“ įspūdį ir kartu kvestionuoja bet kokios tikrovės esatį.

Dingsta bet kokia metafizika. Nebėra būties ir regimybių, tikrovės ir jos sąvokų veidrodžio. Nebėra vaizdinės atitikties; simuliacija vyksta genetinėje plotmėje. Tikrovė gaminama – ir gali būti begalę kartų atgaminta – iš miniatiūrinių lašelių, iš matricų ir atminties blankų, iš valdymo modelių. Jai nebereikia būti racionaliai, nes ji neprilygsta kokiai nors – idealiai ar negatyviai – instancijai. Dabar ji sudaryta vien iš operacijų. Tiesą sakant, joje nebėra nieko tikroviško, nes jos negobia jokia vaizduotės sfera. Tai hipertikrovė, kurią kombinacinių modelių radiacinė sintezė produkuoja beorėje hipererdvėje (Baudrillard 2002: 8).

Galbūt išsamesnei hipertikrovės sampratos analizei padėtų ekskursas į šv. Augustino knygoje *Išpažinimai* pateiktą saulėtekio pavyzdį, skirtą laiko sąvokai paaiškinti. „Aušra, kurią aš matau danguje, nėra saulės patekėjimas, nors ir eina pirma jo; nėra juo ir įsivaizdavimas, esąs mano dvasioje, tačiau ir viena, ir kita aš matau dabartyje ir iš anksto pranešu apie būsimą patekėjimą“ (Augustinas 2004: 280–281). Minimi trys dalykai: aušra, patekanti saulė ir viso reiškinių įsivaizdavimas. Jie tarpusavyje susiję, ir tokias minties ir faktų sąsajas iš naujo yra aptarę Davidas Hume'as, Kantas ir kiti filosofai, o šiandien tikrovės prognozavimo ir modeliavimo mokslai remiasi tikimybiniais dėsniais. Šv. Augustinas sako: „Tai, ką matau, yra dabartis, o ką pranašauju, yra ateitis. Ateityje yra ne saulė, nes ji jau yra, o jos patekėjimas, kurio dar nėra“ (ten pat: 280). Vadinas,

dabar matau aušrą (*stebėjimas*), bet laukiu saulės, kurios dar nematau, o *laukimui* ar įvykio, kad saulė patekės, *prognozavimui* pagrindą suteikia patirties analizė (*atmintis*). Taigi dabartyje dalyvauja praeitis, kurios jau nėra, ir ateitis, kurios dar nėra. „Šie trys laikai kažkaip yra mūsų *sieloje* (kursyvas mano, – R. B.), ir niekur kitur aš jų nematau. Praeities dabartis – yra atmintis, dabarties dabartis – stebėjimas, o ateities dabartis – laukimas“ (ten pat: 281).

Dabar prisiminkime įvade pateiktą fizikinį nuožulniosios plokštumos pavyzdį, skirtą metafiziniam modalumo principui iliustruoti. Yra gravitacijos dėsnio būtinybė (visada), yra galimybė pašalinti cilindro kelyje pasitaikančią kliūtį (kada nors⁴) ir yra tikrovė (dabar) – arba kūnas kliūties sulaikytas, arba jis pradeda riedėti nuožulniaja plokštuma. Čia tikrovė per dabartį tęsiasi erdvėje ir laike tokiu *laiko tekėjimo*, t. y. ateities ir praeities sandūros būdu, kaip saulėtekio reiškinyje pateka saulė. Abiem atvejais neįmanoma pakeisti praeities, bet pirmuoju galima keisti ateitį (pagal užduoties sąlygas arba palikti, arba pašalinti kliūtį). Jei galimybė dar neįgyvendinta, kūnas tebėra sulaikytas, o tam, kad jis pradėtų riedėti dabar, dabar ir pašaliname kliūtį. Stebėdami saulės patekėjimą, nedisponuojame tokia galimybe, nors dabar prisimename, tiriamo ir laukiame. Taigi skiriasi tikrovės stebėjimo, kai negalime keisti laukiamo įvykio sąlygų (tikrovėje galimybės tuo pat metu yra ir būtinos) ir tikrovės modeliavimo, kai jas galime keisti pagal užduoties sąlygas (galimybės ir būtinybės sritys išsiskiria). Kitaip tariant, skiriasi stebėjimo laukiant

(tikintis) gamtos pasireiškimo savaiame ir technikos konstravimo taikant gamtamokslį ar eksperimentinio gamtos tardymo principai. Dar kitaip: iš esmės skiriasi tikrovė ir jos modelis. Ir galbūt nuogaustauti vertėtą jau tuomet, kai pradėdame metafiziką iliustruoti gamtamoksliu ar technika (anaiptol dar nesiekdami tokiu būdu ją pagrįsti, o vien tik paaikinti), tuo parodydami, kad nemokame (ar jau atpratome) metafiziškai mąstyti.

Tikrovei pritaikius modelio principus įtvirtinama dirbtinė tikrovė. Kai aušra pavadinama saulėtekiu, laiko požūriu padaroma klaida kalbiškai „paspartinant“ įvyki („užbėgant už akių“). Sistemingas mokslininkų nekantrumas – sąmoningas natūralių įvykių spartinimas – įtvirtina eksperimentinę gamtotyrą. Kurį laiką dar stebime dirbtinumo–natūralumo transformacijas, ciklus, ribas, sekas, bet, kaip pažymi Marshallas McLuhanas, „tą akimirka, kai seka užleidžia vietą vienalaikiškumui, mes atsidiuriame struktūros ir pavidalo pasaulyje“ (McLuhan 2003: 31). Baudrillard'as kalba apie „beprotišką idealios atitikties žemėlapių projektą“ (Baudrillard 2002: 8), iliustruojantį (ir įgyvendinantį) hipertikrovę – visišką tikrovės ir jos atvaizdo (modelio) sutaptį. Hipertikrovė gali būti taip sukonstruota (suprogramuota), kad būtų *galimybė visada* (*dabar ir bet kada*) visą panoramą – aušrą ir saulėtekį, žarą ir sutemas, dieną ir naktį – atsukti atgal, prasukti pirmyn ir sustabdyti, bet *niekada* ji netaptų ta pirmaprade *tikrove*, kurią ji *nuolat* ir *būtinai* simuliuoja⁵.

Tai jau ne imitacija, ne susidvejinimas ir net ne parodija. Dabar tikrovės ženklai atstoja tikrovę, kitaip sakant, bet kokį realų procesą atgraso jo operacionalus

antrininkas, metastabili, programuojama, nepriekaištingai veikianti mašina, tiekianti visus tikrovės ženklus ir į uždarą grandinę sujungianti visas jos peripetijas. Tikrovė niekada nebeturės progos rasti – štai kokią gyvybinę funkciją atlieka modelis sistemoje, kurią valdo mirtis, arba, tikriau, *nesavalaikis* (kursyvas mano, – R. B.) prisikėlimas, nebepaliekantis jokios galimybės pačiam mirties įvykiui. Nuo šiol hipertikrovė apsaugota nuo įsivaizduojamybės ir nuo vienokio ar kitokio tikrovės–vaizduotės skyrimo, joje yra vietos tik orbitiniu ratu sugrįžtančių modelių pasikartojimui ir simuliuojamam skirtųjų generavimui (Baudrillard 2002: 8–9).

Esmes tyrinėjantis protas supranta, kad kuo adekvačiau tikrovės atvaizdas ją atkartoja, tuo labiau ją *išslaptina*. 1953 m. kalbėdamas apie žmoguje slypintį „techninį“ pradą, siekiantį užgriebti vis daugiau, t. y. vis labiau „išslaptinti“ tikrovę, Heideggeris yra užčiuopęs pačią technikos laimėjimų medžio, mūsų laikais subrandinusio hipertikrovės vaisių, šaknį.

Visur, kur tik žmogus atveria savo akis ir ausis, kur tik parodo savo širdį, kur atsi- veria mąstydamas ir trokšdamas, kurdamas ir dirbdamas, maldaudamas ir dėkodamas, jis jau randa save esantį nepaslėptyje. Kai tik žmogus pašaukiamas atitinkamiems išslaptinimo būdams, nepaslėptis jau yra įvykusi (Heideggeris 1992: 228).

Tokią situaciją sukuria modernaus mokslo teorija, išslaptinanti tikrovę – priverčianti realybę „išeiti į objektiškumą“: „realybė kiekvienąkart pasirodo kaip padarinys, t. y. kaip nustatytų priešasčių numatomos pasekmės“ (ten pat: 253). Kitaip tariant, „realybė yra užtikrinama savo objektiškumu“ (ten pat). „Mokslas tampa teorija, persekiojančia realybę ir ją įtvirtinančia objektiškumo pavidalu“:

visa esatis (gamta, žmogus, istorija, kalba ir t. t.) „įstatoma į savo objektiškumą“ (ten pat: 254).

Apie mokslinį tikrovės išslaptinimą, pasireiškiantį techniniu objektų produkcavimu, Baudrillard'as rašo: „Mes *buvo*me išlaisvinančios prievartos kultūra (racionalumas)“ (Baudrillard 2002: 86). Tokią *determinuotą* „produkcavimo prievartą“ išmokome analizuoti, tačiau po jos įsigali „*implozinė* prievarta“ (ten pat: 87).

Šiandien išnyra visiškai kitokia prievarta, kurios mes nebemokame analizuoti, nes

ji nepaklūsta tradicinei eksplozinio smurto schemai: tai *implozinė* prievarta, kylanti nebe sulig sistemos plėtra, o jai prisisotinus ir susitraukus, kaip fizikinių žvaigždžių sistemų atveju. Ją gimdo nežaboto socialinio audinio tankumas, pernelyg sureguliuota sistema, perkrauti tinklai (žinojimo, informacijos, galios) ir hipertrofuota kontrolė, nepaliekanti nė menkausio plyšelio (ten pat).

Ne tik protas, bet ir vaizduotė yra pajungti „besiplečiančių sistemų logikai“, neaprėpia implozijos – „prievartos prisotinto viseto viduje“ (ten pat: 85, 87).

TIKROVĖS ATVERTIS

Metafizinis mąstymas leidžia suprasti, kad mokslas⁶ negali išvesti, pagrįsti ar įrodyti savo paties prielaidų – būtent pirmuosius mokslo principus aiškina filosofija. Kai gamtamokslis pareiškia pretenziją visiškai išslaptinti tikrovę pasitelkdamas gausesnes ir naujesnes technines priemones, tyrimas patenka į uždarą ratą: augančios problemos vis įnirtingiau sprendžiamos tais pačiais metodais, kurie jas ir sukėlė. Jau minėjome, kad užbaigtoji tikrovė ir hipertikrovė yra deterministinės gamtamokslis sampratos įgyvendinimo rezultatas.

Deterministiniam požiūriui priešinga samprata nelaiko sąmonės empiriniu reiškiniu (sąmonė nėra vienas iš gamtos objektų) ir remiasi nuostata, kad kiekybiniai gamtamokslis metodai netinka sąmonei tirti. Toks yra susitikimo su tikrove būdas, kai subjektas dalyvauja joje ir nesijaučia esąs visai integruotas nei gamtos, nei technikos, bet privalo pats spręsti, kas ir koks jis nori būti priimdamas būtinas tikrovės sąlygas ir kurda-

mas galimybes erdvėje ir laike. „Neužbaigtoje tikrovėje galimybės ir būtinybės sritys išsiskiria: kūrybos pasaulyje (poetikoje) galimybė pranašesnė už būtinybę, o privalėjime (etikoje) būtinybė pranašesnis galimybė“ (Bartkus 2018: 47). Tokia tikrovė yra būtis (esaties, egzistencijos) duotis ir užduotis: tikriname, ką galime pažinti, kam turime paklusti, ką galime ir ką privalome pakeisti, kaip visa tai padaryti. Esame laisvi apsispręsti ir kartu atsakingi už šią užduotį, nes atsisakymas spręsti (sprendimo galios perleidimas mokslui, technikai, institucijai ir t. t.) taip pat yra apsisprendimas. Daug tikrovės nuorodų, bet nėra vienos formulės ar galutinio aprašo – susiduriame su atverties slėpiniu. Nesame ir negalime būti šališki ar abejingi jo atžvilgiu, bet pasitinkame su baime, nuostaba, viltimi, tikėjimu, neapykanta, meile. Ir visa „reziumuojame“ apsispręsdami.

Heideggeris yra pažymėjęs: „Plačiai paplinta *regimybė* (kursyvas mano, – R. B.), kad visa, kas yra, egzistuoja tik

ties, kiek tai padaryta žmogaus“ (Heideggeris 1992: 235). Kad ir kaip įspūdingai, netgi hipertikroviškai šiandien atrodo ši regimybė, tai tebėra *regimybė*, simuliuojanti, užgožianti, kvestionuojanti, slepianti tikrovę, bet be tikrovės neturinti pagrindo. Būtent žmogaus, regimybės ir tikrovės santykį 1948 m. įvardija ir Juozas Girnius.

Ne tai žmogų mašinina, kad jis naudojami mašinomis, o tai, kad jis visą dėmesį apriboja tik mašinomis. (...) Šiuo atveju visa tikrovė jam virsta viena milžiniška mašina, o jis pats vienu nereikšmingu jos mechanizmo sraigteliu. Kitaip sakant, mus sumašinina ne naudojimas mašinomis, o to žvilgsnio, kuriuo žiūrime į mašinas, perkėlimas į visas gyvenimo apraiškas (Girnius 1998: 207–208).

Girnius eksplikuoja, kad toks požiūris įsigalėjo tuomet, kai nihilizmo ir ateizmo apiplėštas žmogus desperatiškai griebėsi paskutinės gelbstinčios atramos. „Ne technika kalta, kad mes į ją buvome sudėję tokių vilčių, kurių patenkinti bliviam žvilgsniui ji niekada nežadėjo. <...> Todėl dabartinis šių vilčių sudužimas yra nusivylimas ne technika, o tik mumis pačiais“ (ten pat: 64).

Ilgą laiką žmogų kreipusi į išorinės tikrovės užvaldymo žygius techninė pažanga jį vėl grąžina į save patį. Grįžti į save patį žmogui reiškia iš naujo suvokti savo laisvę, o drauge atsakomybę, nes laisvė yra ne tik kūrybinės iniciatyvos, bet ir moralinės atsakomybės versmė (ten pat: 207–208).

Plėtodamas medijų kaip žmogaus tęsinių – antropotechnikos, dirbtinės tikrovės – sampratą, McLuhanas teigia, kad „žmonės tuoj pat susižavi bet koku savo

tęsinium bet kokioje kitoje medžiagoje nei jis pats“ (McLuhan 2003: 58) ir „kiekviena medija turi galios primesti savo požiūrį *neatsargiesiems*“ (ten pat: 33; kursyvas mano, – R. B.). Naudodami technologijas supanašėjame su jomis (ten pat: 62). Tai yra „paprastas juslių „užblokavimo“ faktas“ (ten pat): „mūsų tęsiniai mums sukelia neįtraumą“ (ten pat: 58), pats „kūnas griebiasi autoamputacijos sugebėjimo ar strategijos, kai suvokimo galia bejėgė nustatyti dirginimo priežastį ar jos išvengti“ (ten pat).

Vis dėlto yra galimybė pabusti iš tokio narkotinio poveikio. „Dviejų medijų *sugretinimas* išlaiko mus ant ribos tarp formų ir ištraukia mus iš narciziškos narkozės. Medijų susitikimo akimirka – tai akimirka, kai *išsilaisvinama* iš įprastinio transo ir neįtrautos, kurias mūsų juslės sukelia medijos“ (ten pat: 71; kursyvas mano, – R. B.) McLuhanas nurodo „medijų susitikimą“ kaip „tiesos ir apsi-reiškimo momentą“, kaip „naują formą“ (ten pat), į kurią *atkreipiamos* suvokimo „akys“. Tam paprieštarauja Baudrillard'o hipertikrovės principai. Tačiau esminės ne „techninės detalės“, aprašančios, kuriose situacijose laimi atbukusios juslės, o kur pergali būdraujanti sąmonė, bet pati *išbudimo tikrovei galimybė* – dalykų sugretinimo ir išsilaisvinimo, mąstymo ir apsisprendimo galimybė.

Emmanuelis Lévinas Vakarų filosofijoje išvėlgia redukcionistinį „totalybės“ principą – sąmonės pretenziją tapti absoliučiu mąstymu aprėpiant visa, kas prasminga, t. y. nieko nepaliekant už savęs (Lévinas 1994: 75, 76). Toks principas stengiasi tikrovę sugauti į vientisą mąstymo (pažinimo, suvokimo) sistemą.

Paradoksalu, bet sistemiškai aprašinėjanti sąmonė galiausiai ir pati užsidaro toje pačioje sistemoje, negalėdama atpažinti, kas sava, o kas svetima, kas tikra, kas netikra. Tai išsamiai atskleidė anksčiau tikrovės implozijos hipertikrovėje analizė.

„Transcendencijos“ sąvoka kaip tik žymi, kad Dievo ir būties negalime mąstyti kartu. Tarpasmeninio santykio atveju taip pat ne mąstoma kartu *aš* ir *kitas*, o esama kits kito akivaizdoje. Tikra vienybė, arba tikras *kartu*, yra ne sintezės *kartu*, o santykio veidas į veidą *kartu* (ten pat: 78).

Taip nuskaidrėja, kad nesame „suausti“ į vieną neišardomą „audinį“ – priešingai, yra *kitybė*, *kitas*, *kitame*, *kitaip*⁷. Gatavos, totalios *vienybės pertrūkis* suteikia *galimybę susitikti*. Neužbaigtos tikrovės sritis atsiveria ne kito asimiliavimui į savo pažinimo sistemą, bet atsakingam

(etiniam) buvimui „veidas į veidą“ – atliepiant žmogui, Dievui, slėpiniui, t. y. išbudimui, išblaivėjimui.

Tai ne tapatybės išnykimas, bet jos pakeičimas artimuoju: tokia tvarka ar netvarka, kai protas daugiau nėra nei pažinimas, nei veiksmas, bet Kito asmens išmuštas iš savo būvio, išmuštas iš To Paties ir iš būties, patenka į etinį santykį su kitu asmeniu, su artimojo artumu (Levinas 2001: 122).

Lévinas sako, kad „atsakomybė už kitą asmenį, būtis-kitam nutildo bevardį ir beprasmių būties gaudesį“ (Lévinas 1994: 47) – šitaip etika pralenkia ontologiją. „Pirmoji filosofija yra etika“ (ten pat: 77). Kai jau nematyti hipertikrovėje paskendusios tikrovės ženklų, o virtualybės apkerėtas mąstymas neranda nei atramos, nei išeities, etinė laikysena *Kito*⁸ atžvilgiu suardo regimybės šydą atidengdama langą į tikrovę.

IŠVADOS

Taip nutiko, kad totaliai užsimojusi antropotechninė žmogaus prigimtis išsiskleidė determinuojančios prievartos pavidalais. Užbaigtoji tikrovė, prasidėjusi gamtos eksploatavimu, išslaptinusi makrokosmo ir mikrokosmo nuotolius, įgijusi nežabojamo produkavimo pagreitį, užpildė realybę ir išsiplėtė virtualybėje. Dirbtinė tikrovė tiek priartėjo prie natūraliosios, o virtualusis pasaulis – prie realiojo, kad išnyko beveik visi kriterijai, leidžiantys atpažinti ir įvertinti jų skirtumus. Tikrovės išslaptinimo siautuly pasireiškė hipertikrovės prievarta: regis, visa aplink virtualu, efemeriška, dirbtina, netikra, vienodai svarbu ir kartu nereikšminga, beprasmiška. Atrodo,

nėra ir mažiausios prošvaistės. Bet tai tik iliuzija.

Esmes tyrinėjančiam mąstymui aišku, kad regimybė (tai, ką regime akimis) nėra tikrovė (tai, kas yra iš tiesų), kad tik tikrovės pasireiškimo paviršius prieinamas išoriniam žvilgsniui, o tai, kas svarbiausia, akimis nematoma. Juslės tik informuoja, o protas formuoja sprendimus (daro išvadas). Žinome, kad jeigu egzistuoja reiškinys, yra ir jo esmė, pamatas ar ištaka. Jeigu kas nors yra galimai (hipotetiškai), turi būti kažkas būtina (apodiktiškai). Kažkas turi būti tikroviškai.

Ir netgi tuomet, kai neatsargus ar pavargęs protas pakliūva į hipertikrovės nelaisvę, išlieka galimybė apsispręsti už

tikrovę. O ir pati tikrovė ateina į pagalbą: belieka tik stabtelėti, atsigręžti. Atsimerkti protu ir valia giliai viduje – širdyje. Tikrovė kalbina per *Kitą: kitur, kitaip*

tikrai yra kažkas daugiau, nelygstamai daugiau, nei atrodo ribotam matymui ir mąstymui. Prieš tave pasaulis – atsimerk, įsiklausyk. Atsibusk.

Literatūra

- Augustinas Aurelijus. 2004. *Išpažinimai*. Iš lotynų k. vertė E. Ulčinaitė, V. Stalioraitytė, T. Vaičiulis. Vilnius: Aidai.
- Bartkus Rolandas, Bingelis Arūnas. 2012. Tikrumo paieškos: patyrimas, protas ir asmens atsakomybė, *Soter* 42 (70): 27–39.
- Bartkus Rolandas. 2018. Redukcionizmas filosofijoje ir transcendencijos klausimas, *Logos* 95: 37–49.
- Baudrillard Jean. 2002. *Simuliakrai ir simuliacija*. Iš prancūzų k. vertė M. Daškus. Vilnius: Baltos lankos.
- Bingelis Arūnas. 2012. Akivaizdumas kaip tikrovės pažinimo principas: filosofijos, logikos ir dykumos tėvų takoskyra? *Logos* 70: 26–37.
- Girnius Juozas. 1998. *Žmogaus problema technikos amžiuje*. Vilnius: Aidai.
- Heidegeris Martynas. 1992. *Rinktiniai raštai*. Sudarė ir iš vokiečių k. vertė A. Šliogeris. Vilnius: Mintis.
- Lévinas Emmanuel. 1994. *Etika ir begalybė*. Iš prancūzų k. vertė A. Sverdiolas. Vilnius: Baltos lankos.
- Levinas Emmanuelis. 2001. *Apie Dievą, ateinantį į mąstymą*. Iš prancūzų k. vertė A. Judžentytė, N. Keršytė, R. Matuzevičiūtė, A. Pažėraitė. Vilnius: Aidai.
- McLuhan Marshall. 2003. *Kaip suprasti medijas: Žmogaus tęsiniai*. Iš anglų k. vertė D. Valentina-vičienė. Vilnius: Baltos lankos.
- Philippe Marie Dominique. 2009. *Trys išmintys*. Iš prancūzų k. vertė Šv. Jono bendruomenės broliai ir seserys. Vilnius: Agapetos.

Nuorodos

- ¹ Pierre'o Simono de Laplace'o įvardintas protas (arba demonas), žinodamas, kokia visų materialių dalelių padėtis tam tikru momentu, gali numatyti ateitį.
- ² Šioje vietoje dar galima paminėti, kad lotynų kalbos žodis *virtus* reiškia narsą, gėrį, dorybę.
- ³ Virtuali tikrovė simuliuoja tikrovę kurdama jos iliuziją, kurioje nėra tikrovės turinio. Kita vertus, ji disimuliuoja ta prasme, kad slepia dirbtinę savo pačios prigimtį – nerodo to, kas iš tiesų joje yra tikroviška (skaitmeninio (binarinio-programinio) kodo (jos pagrindo principo), materialių ją kuriančių ir palaikančių priemonių: mechaninių, elektrinių, elektroninių).
- ⁴ Prisiminkime vaikišką žaidimą: „Neišbūsi palindęs po stalu, kol tris kartus į jį pabelsiu“: galiu pabelsti tik du kartus, vieną arba nė karto.
- ⁵ Matome, kad negali būti hipertikrovei tiesiogiai pritaikytos modalumo ir laiko (akivaizdu – ir erdvės: ilgio, pločio ir aukščio) kategorijos, lemiančios tikrovę.
- ⁶ Čia turima omenyje realieji mokslai, šiame kontekste toliau įvardijama mokslo ir filosofijos perskyra.
- ⁷ Fundamentalau *kitoniškumo* pavyzdžiu Lévinas nurodo neperžengiamą gyvybės ir mirties slenkstį – žmogaus mirtį (beje, jo gimimą ir gyvenimą) gali aprašyti tik kas nors *kitas* (Lévinas 1994: 78).
- ⁸ Čia turima omenyje ir kitas asmuo, ir bet kuris kitoniškumas tam, *kas, kur ir kaip* dabar esame, – *kitybė: kitas, kitur, kitaip*.